

**ОПТИМІЗАЦІЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ВИТРАТ ЯК ПЕРЕДУМОВА СТАНОВЛЕННЯ
МЕХАНІЗМУ ЕФЕКТИВНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ:
РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ**

*К.С. Марченко
(Житомирський державний
технологічний університет, Житомир)*

Розглянуто сутнісну характеристику екологічних витрат господарюючих систем Житомирщини та визначено їх вплив на ефективність природокористування.

Рассмотрена характеристика экологических издержек хозяйствующих систем Житомирщины и определено их влияние на эффективность природопользования.

In this article there were examined basic characteristics of environmental consumption of economic systems in Zhytomyr region and estimated their impact on environmental management efficiency.

У наш час вплив людини на природні умови суспільного розвитку має глобальний характер, а можливості екстенсивного використання природних ресурсів прирівнюються до нуля.

Активність споживання природних ресурсів за допомогою прогресуючих технічних засобів дозволила людству покращити умови свого розвитку та забезпечувати всезростаючі потреби. Проте воно значно підірвало природні основи власної життєдіяльності, що створило ситуацію на межі з критичною щодо взаємодії людини і природи та подальшого розвитку цивілізації. Це і зумовило появу нових зв'язків у сфері економіки та екології у глобальному масштабі. Якщо раніше актуальним було питання впливу наслідків економічного зростання на довкілля, то нині акценти змінились. Важливим на сьогодні є вивчення впливу стану навколишнього природного середовища на економічний розвиток як окремого регіону, так і країни в цілому.

Тому вирішальним для зміни стратегії розвитку є усвідомлення того, що будь-яка сучасна економічна система не може працювати без підтримки екологічних систем та їх взаємодії. Ключовим питанням є те, як економічна система формує стимули, які призводять до погіршення стану навколишнього природного середовища або ж до покращення його якості. Відповідно головною проблемою є вимірювання отриманих доходів і понесених витрат від змін у якості довкілля.

Становлення механізму ефективного природокористування тісно пов'язане з витратами матеріальних і трудових ресурсів, що мають результативний вплив на підсумки роботи підприємства.

Під екологічними витратами вбачають сукупність усіх витрат, що забезпечують процеси природокористування на підприємстві. Поняття екологічних витрат підприємства тісно пов'язане з поняттям витрат забруднення, яке було ще у 80-х роках запропоновано К. Гофманом, та означає приріст витрат у виробничій та невиробничій сферах народного господарства, відповідний даному вектору техногенних викидів [3].

З економічної точки зору структуру витрат забруднення складають: витрати запобігання забрудненню; витрати на компенсацію негативних наслідків техногенного забруднення навколишнього природного середовища; витрати на компенсацію матеріальних витрат у складі відходів, що потрапляють у навколишнє природне середовище.

Проте між поняттями «екологічні витрати підприємства» та «витрати забруднення» є суттєва відмінність. До першої категорії відносять витрати, що пов'язані із забезпеченням процесів природокористування; відповідно до другої – витрати, що зумовлені тільки забрудненням навколишнього середовища. Крім того, екологічні витрати розглядаються на рівні підприємства, тоді як витрати забруднення навколишнього природного середовища, в трактуванні К. Гофмана, мають загальногосподарське значення [3].

Отже, екологічні витрати підприємства – це внутрішні витрати підприємства, пов'язані з природокористуванням, без врахування зовнішніх витрат.

Вітчизняні науковці [4-6] розглядають екологічні витрати підприємства як комплекс двох складових: витрати споживання природних ресурсів та витрати, понесені через забруднення навколишнього природного середовища.

На рівні підприємства витрати на запобігання забрудненню умовно можна розділити на:

– витрати на заходи щодо мінімізації або запобігання утворенню шкідливих відходів у процесі виробництва продукції (розробка і впровадження маловідходних та ресурсозберігаючих технологій тощо);

– витрати на заходи щодо мінімізації/запобігання надходженню відходів у навколишнє природне середовище (герметизація технологічного обладнання, впровадження замкнених систем водоспоживання, впровадження різних очисних і знешкоджувальних споруд тощо);

– витрати на заходи щодо зниження або запобігання негативному впливу шкідливих відходів виробництва, що вже надійшли у навколишнє природне середовище (заходи з розсіювання/зниження концентрації шкідливих речовин у навколишньому середовищі тощо).

У процесі дослідження витрат на запобігання забрудненню виділяють витрати на поточну природоохоронну діяльність (витрати на утримання й експлуатацію діючих основних фондів природоохоронного призначення) та витрати на

проведення природоохоронних заходів (витрати на розробку і впровадження технічних, організаційних, економічних заходів, що забезпечують досягнення природоохоронних цілей).

Що стосується витрат на компенсацію негативних соціальних наслідків забруднення, то сюди відносять додаткове відчуження ресурсів на компенсацію втрат продукції (послуг) внаслідок прояву соціальних наслідків забруднення.

З відчуженням виробничих ресурсів на додаткове виробництво продукції на суміжних галузях також пов'язані витрати на компенсацію матеріальних втрат у складі відходів виробництва.

Таким чином, екологічні витрати визначаються як виражена в грошовій формі сума всіх видів ресурсів, необхідних для здійснення природоохоронної діяльності [6, ст. 90].

Зауважимо, що місця виникнення екологічних витрат представлені обмеженими сферами господарської діяльності підприємства, робота яких і спричинила виникнення останніх. Такими місцями виникнення витрат є ті, що:

- повною мірою відповідають за охорону навколишнього природного середовища на підприємстві;

- частково належать до охорони навколишнього природного середовища;

- на початковому етапі були організовані з іншою метою, ніж охорона навколишнього природного середовища.

На сьогодні екологічні витрати є основоположним та найбільш актуальним поняттям економіки природокористування, бо саме на ньому базуються наступні дослідження економічних аспектів природокористування. Ці витрати є суспільно необхідними, оскільки націлені на забезпечення якості середовища життя, здійснення господарської діяльності та на підтримку природно-ресурсного потенціалу, включаючи збереження екологічної рівноваги на всіх рівнях [5;6].

У складі природоохоронних витрат варто виокремити наступні елементи:

1. Безпосередньо екологічні витрати суспільного виробництва:

витрати на заходи, що знижують викид шкідливих речовин у навколишнє природне середовище (на вдосконалення вже діючих технологій, зміна складу засобів, що використовуються, будівництво очисних споруд, раціональне використання сировини тощо);

витрати, які не знижують обсяг викидів, але впливають на ступінь поширення шкідливих речовин у середовищі (розведення, нейтралізація, захоронення відходів, їх консервація, встановлення санітарно-захисних зон навколо підприємства тощо).

2. Витрати, пов'язані з підтримкою природно-ресурсного потенціалу (створення природних територій, що охороняються, забезпечення відтворення відновлюваних природних ресурсів, використання вторинних ресурсів як сировини, розробка та впровадження ресурсозберігаючих технологій тощо).

3. Витрати суспільного розвитку, до яких належать витрати на відтворення людини, її біологічних та соціальних якостей.

Розділ 2. Основи природокористування та безпека життєдіяльності

Основним джерелом вихідної інформації щодо витрат на охорону навколишнього середовища підприємств варто вважати річну форму державної статистичної звітності № 1 – *екологічні витрати* «Звіт про витрати на охорону навколишнього природного середовища та екологічні платежі», яка затверджена Наказом Держкомстату України від 21.06.2010 року № 233. Цю звітність подають органу державної статистики за місцем здійснення економічної діяльності юридичні особи (їхні відокремлені підрозділи), що здійснюють витрати на охорону навколишнього природного середовища, сплачують платежі за викиди в атмосферне повітря забруднюючих речовин, скиди забруднених зворотних вод, розміщення відходів у навколишньому середовищі, виконують науково-дослідні роботи, надають екологічні послуги, займаються управлінською діяльністю природоохоронного спрямування, до 20 лютого року, наступного за звітним. Порядок формування звіту регламентовано відповідною Інструкцією.

Відповідно до Інструкції щодо заповнення форми державного статистичного спостереження № 1 – екологічні витрати, до витрат на охорону навколишнього природного середовища відносяться усі види витрат, спрямовані на запобігання, скорочення чи ліквідацію забруднення, інших видів шкідливого впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, при наданні послуг чи використанні продукції, а також на збереження біорізноманіття та середовища існування.

Так, за 2010 р. підприємствами-ресурсокористувачами Житомирщини було сплачено 4,7 млн. грн. зборів за забруднення навколишнього природного середовища (табл. 1), що на 5,7% менше пред'явлених. Відповідно за викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря із суб'єктів господарювання було стягнуто 2,9 млн. грн., за забруднення водних об'єктів – 1,1 млн. грн. та за розміщення відходів – 637,5 тис. грн. За адміністративні правопорушення у сфері охорони природи у 2010 р. було сплачено штрафів на суму 56,6 тис. грн., що майже втричі більше ніж у 2008 р. За позовами природоохоронних органів про відшкодування збитків і втрат, заподіяних у результаті порушення законодавства про охорону природи, було стягнуто майже 6 тис. грн. (на 70% менше показника 2008 року) [1;2]. Ці кошти спрямовуються на фінансування природоохоронних та ресурсозберігаючих заходів, що відповідають основним напрямам державної політики у сфері охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки.

Проте, незважаючи на актуальність та значимість даного питання для сьогодення, на практиці планування даного виду витрат майже не ведеться. На більшості підприємств розділ з охорони природи та раціонального використання природних ресурсів під час складання річного плану підприємства не знаходить свого відображення. Це зумовлено рядом причин, зокрема, протиріччями між провадженням природоохоронної діяльності на підприємстві та основною метою діяльності підприємства, яка полягає, насамперед, у максимізації прибутку.

Екологічні платежі, що пред'явлені господарюючими суб'єктами
Житомирщини за забруднення довкілля (тис. грн.)

Вид екологічних платежів	Рік			Відхилення (+/-) 2010 р. щодо 2008 р.
	2008	2009	2010	
Пред'явлено екологічних платежів, всього	4074,7	4105,3	4731,8	639,1
У тому числі				
– збори за викиди в атмосферне повітря забруднюючих речовин	2581,0	2684,2	2992,9	411,9
– збори за викиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти	683,2	796,8	1101,4	418,2
– збори за розміщення відходів	810,5	624,3	637,5	-173,0
– штрафи за адміністративні правопорушення в галузі охорони природи	20,5	60,2	56,6	36,1
– позови про відшкодування збитків, заподіяних порушеннями природоохоронного законодавства	18,4	2,5	5,6	-12,8
Частка фактично сплачених екологічних платежів, %	92,7	97,3	94,3	1,6

Джерело: [1;2]

До того ж спостерігається відсутність точного обліку екологічних витрат, що впливає на достовірність та адекватність планових показників. Проблематичним є і те, що екологічні витрати не відокремлені окремою статтею в калькуляції, а входять до складу загальноновиробничих витрат. У даному випадку їх розподіл може відбуватись як пропорційно сумі основних витрат, так і за допомогою нормативного методу, що, в свою чергу, має негативний вплив на собівартість виробленої продукції, оскільки розподіл екологічних витрат має відбуватись відповідно до об'єктів та ступеня шкідливості речовин, що виділяються під час виробництва продукції, а не залежно від матеріальних витрат та заробітної плати [5].

Тож для подолання даних проблем вкрай необхідною є розробка ряду інтегрованих економіко-екологічних показників виробничої діяльності підприємства із врахуванням всіх діючих екологічних норм та нормативів і специфіки галузі, в якій підприємство здійснює свою господарську діяльність. Ці показники мають

Розділ 2. Основи природокористування та безпека життєдіяльності

враховувати існуючий стан довкілля, оцінений на основі проведеного моніторингу навколишнього природного середовища.

Тому одним із головних завдань щодо вирішення даного питання має стати організація можливостей безперешкодного доступу суб'єкта господарювання до статистичної інформації щодо вартісних показників. Ці показники в повній мірі характеризуватимуть масштабність того чи іншого природоохоронного заходу у певному регіоні, рух фінансових ресурсів та дадуть змогу оцінити ефективність рішень, що приймаються.

* * *

1. Витрати на охорону навколишнього природного середовища та екологічні платежі у 2009 році: Статистичний бюлетень / Держкомстат України Головне управління статистики у Житомирській області. – 2010. – 18 с.
2. Витрати на охорону навколишнього природного середовища та екологічні платежі у 2010 році: Експрес-випуск / Держкомстат України Головне управління статистики у Житомирській області. – 2011. – №707.
3. Гофман К.Г. Экономический механизм природопользования в условиях перехода к рыночной экономике / К.Г. Гофман. – М.: Мысль, 1991. – 231 с.
4. Данилишин Б.М. Економіка природокористування / Б.М. Данилишин, М.А. Хвесик, В.А. Голян. – К.: Кондор, 2010. – 465 с.
5. Замула І.В. Бухгалтерський облік екологічної діяльності у забезпеченні стійкого розвитку економіки: Монографія / І.В. Замула. – Ж.: ЖДТУ, 2010. – 440 с.
6. Кирсанова Т.А. Экологический контроллинг – инструмент экоманеджмента / Т.А. Кирсанова, Е.В. Кирсанова, В.А. Лукьянихина. – Сумы: «Козацький вал», 2004. – 222 с.

Отримано: 14.10.2011 р.